

UDC 930.85 (4-12)

YU ISSN 0350-7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXVIII

Redacteur

NIKOLA TASIC

Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Secetaire

ALEKSANDAR PALAVESTRA

Membres de la Redaction

MILUTIN GARASANIN, MILKA IVIC, CEDOMIR POPOV,
ANTHONY-EMIL TACHIAOS (Thessalonique),
DIMITRIJE DJORDJEVIC (Santa Barbara), DRAGOSLAV ANTONIJEVIC,
VESELIN DJURETIC, MIODRAG STOJANOVIC

BELGRADE

1997

<http://www.balcanica.rs>

† Јован Ф. ТРИФУНОСКИ

НЕКАДАШЊИ ВЕЛИКИ САЈАМ У СТРУМИЧКОМ ПОЉУ

У познатом путопису турског путописца *Е. Челебије*, из средине XVII века, у Струмичкој области у Македонији наводи се велики сајам или панађур одржаван сваке године крајем пролећа на месту званом *Дољан* (или Долјан). Трајао је по *чејрдесет дана*.¹

У следећим редовима најпре ћу изложити податке о поменутом сајму како их наводи Е. Челебија, а затим ћу покушати да одредим: 1) где се налазило сајамско место, 2) какве старине тамо постоје, и 3) када је сајам укинут.

*
* *

Е. Челебија у путопису истиче да је место Дољан, на коме се одржавао сајам, *удаљено* од града Струмице, а на територији Струмичког кадилука, и да је било смештено на равном и плодном земљишту. Главна зграда сајма, *караван-серај* (народ каже „сарај“), личила је на тврђаву: имала је капије са четири стране и изгледала као велики хан са тврдо зиданим собама у приземљу и на спрату.

Иначе, то је био добро уређен сајам – панађур. Широ се око сајамске зграде са десне и леве стране пута. У сајамске дане било је више од хиљаду дућана. Сваке године, у *сезони њрешања*, на пространом земљишту, како даље наводи Е. Челебија, прикупљало се око *сто хиљада* људи: из Румелије, Анадолије, Персије, Сирије, Ирака, Европе итд. Укратко речено, састајали су се бројни трговци са робом и купци.

Осим зграда које су заузимале ужи простор самог тржишта, на утабаној чистини били су још подигнути шатори, свакојака склоништа и тезге. Продавало се на стотине товара робе.

¹ Е. Челебија, *Путописи њо југословенским земљама*, Сарајево 1967, 577.

Постојао је посебан простор и за стоку - за овце и козе од којих би се продало на стотине хиљада грла; продавало се на хиљаде јахаћих и товарних коња (на „ат-мејдану“), говеда и бивола.

Био је и трг на коме су продавани бројни *робови*.

Ово је углавном све у наведеном путопису. Међутим, других података о ранијем великом сајму у Струмичком крају немамо.

*

* *

Струмички крај је по географском положају природна и велика саобраћајна раскрсница Балкана. Зато је био погодан за формирање ранијег великог сајма. Али ту настаје и прво питање: на ком месту је одржаван сајам у XVII веку?

До сада то није било познато, јер нико није имао прилику да детаљније проучи сва насеља у околини града Струмице. Овај крај има шездесет и два сеоска насеља и ниједно не носи поменуто име *Дољан*, које наводи путописац Е. Челебија.

Нису била позната ни народна предања, па ни остаци старина у свим струмичким селима. Ја сам детаљна теренска проучавања вршио тек 1974. и 1975. године и том приликом мислим да сам поуздано установио да је поменути сајам или панађур одржаван у данашњем (и у сваком погледу веома подесном) пољском насељу које се зове Сарај.²

И ево које су све повољности данашњег насеља Сарај да је ту одржаван некадашњи велики сајам:

1) Насеље Сарај највећим делом је у средишњем делу плодног Струмичког поља, и удаљено је од града Струмице свега 9 km североисточно. Затим, читаво ближе подручје око Сараја *обилује јаким изворима, а од њекуће воде* ту је и речица Турија, лева притока Струмешнице. Тај водени ток дотиче са масива планине Ограждена на северу. На тај начин, и у хидролошком погледу, село Сарај је, за одржавање сајма било, једно од најподеснијих насеља у свом крају. Јер здрава изворска вода за пиће и текућа вода неопходан услов за четрдесетодневни боравак бројних учесника на сајму.

2) За формирање сајма – панађура на месту данашњег села Сараја значајни су били и *саобраћајни услови*: овде су се стицала три стара балканска пута – из града *Сереза* са југоистока, из *Солуна* са југа, и из *Шшипа* са северозапада. Тако је насеље Сарај било и важна саобраћајна станица ранијег доба.

3) И *временске прилике* – крај пролећа – када је одржаван сајам чиниле су своје. То је у Струмичком крају најлепше доба године. Небо је

² Податке који се односе на сва насеља Струмичке котлине, објавићу у посебној књизи.

по више дана ведро и греје сунце, топло и богато, како само оно може бити у том жупном крају. Дани су са дугим и пријатним сумрацима.

Име данашњег села настало је за време турске владавине и то поменутој сајамској згради. Пре тога, како мисле и старији мештани, њихово село имало је друго име – можда оно напред поменуто – *Дољан*.

У насељу Сарај, у његовом средишњем делу код данашње школе, виде се остаци некадашње зграде зване „серај“. Становници претпостављају да је то био познати сарај или панађур, али давно напуштен. Кише, ветрови и снегови крњили су зграду и рушили камен по камен. То су чинили и људи приликом зидања својих грађевина.

Према садашњем стању остатака види се да је зграда звана сарај имала и релативно већи размер и да је била постављена на лепом месту. А недалеко од те грађевине избијају и поменути јачи извори – врела, свега три-четир. Имају одличну воду за пиће. Код тих врела налазимо и старо шумско дрвеће. Друга села у Струмичком пољу немају таквих извора, већ су пијаћу воду становници добијали из бунара, а тек у новије доба спроведена је пијаћа вода помоћу водовода.

На простору око „сараја“ има слабих остатака и од других зграда,³ али нема трага од турских „мезара“ (гробаља).

Северозападно од села Сараја, у једној њиви, стоје зидови од некадашњег купатила или амама. То место сељаци зову *Бања*. Зуб времена и људи нису га сасвим уништили, па је зато натпис Бања означен и на нашој војногеографској карти.

*

* *

Овом приликом постављамо и следећа питања: 1) када је основан наведени сајам у Струмичком пољу; и 2) када је сајам укинут.

На прво питање не може се тачно одговорити. Ја претпостављам да је сајам постојао и пре XVII века. Можда је основан и раније, јер су два претходна века (XVI и XVII) нарочито допринела процвату саобраћаја, трговине и занатства у тадашњој Турској.

Међутим, наведени велики сајам највероватније је напуштен крајем XVII века, када су у Струмичком крају и у њему околним областима почела иселјавања и велики друштвено-социјални поремећаји, као последоца познатог аустро-турског ратовања.⁴

³ Народна традиција је један од извора које сам користио за упознавање старих насеља и у другим нашим областима.

⁴ Тада је из Струмичког краја кренула маса избеглица и област је за неко време остала са мало становништва.

То је било у периоду од 1689 до 1690. године. Због ратовања је и у овом крају Балкана владало је уверење да се приближава крај турској сили и да треба помоћи општу хришћанску ствар. Ширећи се са севера уз помоћ хришћанског становништва, *аустријска војска* брзо се спустила и до крајева на југу – до градова Штипа и Струмице.

Међутим, срећа се овде окренула у корист Турака. Они су се светили у пуној мери не само Аустријанцима, већ и домаћем хришћанском свету. Пре свега погибије у рату, затим *сџирашна куџа*, па глад и сеобе, проредили су народ и у Струмичком крају. Све се ту стекло. Ограничен је био или потпуно обустављен путнички саобраћај па је одржавање сајма престало.

На опустела огњишта, уколико су обновљена, почели су да долазе Турци. Изменили су се услови за целу област, што је негативно утицало на саобраћај, на трговину, занате и међусобне односе Турака и хришћана.⁵

Због свега тога привремено укидање сајма у Струмичком пољу око 1689–1690. г. било је неминовно. Сајам су историјски догађаји осудили на пропаст.

Данашње струмичко насеље Сарај има само 120 кућа и његови становници – Македонци и Роми – баве се земљорадњом и гаје стоку. Основано је са досељеницима тек крајем XVIII или почетком XIX века. Околна села су: Просениково, Пиперево, Петралинци и Нова Гечерлија.⁶

⁵ Уп. В. Ђоровић: *Историја Срба*, II део, Београд 1989, стр. 203–206.

⁶ Ј. Трифуноски: *По Струмичкој области*, „Глобус“, VII, Београд 1975.